

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکز

دانشکده حقوق، گروه حقوق بین الملل

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: حقوق بین الملل

عنوان:

بررسی تطبیقی مالکیت فکری و معنوی در حقوق بین الملل عمومی و حقوق

بین الملل اسلام

استاد راهنما:

دکتر عباس منتهایی

استاد مشاور:

دکتر داریوش اشرفی

پژوهشگر:

میثم حاجی آقاجانی

تابستان ۱۳۹۲

تشکر و قدردانی:

از اساتیدِ راهنما و مشاور، جناب آقایان دکتر عباس منتهایی و داریوش اشرافی که نهایت همکاری را برای به سامان رسیدن پایان نامه با اینجانب داشتند، تقدیر و تشکر می نمایم.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۵	۱- بیان مسأله تحقیق
۶	۲- اهمیت و ضرورت موضوع
۷	۳- سوالات پژوهش
۷	۴- هدف های پژوهش
۷	۵- روش تحقیق
۸	۶- پیشینه تحقیق
۹	اشاره ای به حقوق بین الملل اسلام
۱۱	فصل اول: کلیات (مفاهیم)
۱۴	مبحث ۱- تعریف حق مالکیت
۱۵	گفتار ۱- تصرف
۱۶	گفتار ۲- دلیل مالکیت
۱۷	گفتار ۳- انواع حق مالکیت
۱۸	گفتار ۴- محدودیت های مالکیت

۲۱	مبحث ۲- موضوع حق مالکیت
۲۱	گفتار ۱- تعریف مال
۲۲	گفتار ۲- اقسام مال
۲۴	مبحث ۳- عناصر مالکیت
۲۵	مبحث ۴- مفهوم حق مالکیت فکری و معنوی
۲۵	گفتار ۱- تعریف حق مالکیت فکری و معنوی
۳۱	گفتار ۲- آثار مترتب بر وجوه اشتراک تعاریف اصطلاح حقوق مالکیت معنوی
۳۳	گفتار ۳- انواع حقوق مالکیت معنوی
۳۳	بند ۱- حقوق مادی پدیدآورنده
۳۵	بند ۲- حقوق معنوی پدیدآورنده
۳۶	گفتار ۴- برخی شرایط برخورداری آثار از حقوق مالکیت معنوی
۳۸	فصل دوم: حقوق مالکیت معنوی در عرصه ی بین المللی
۳۸	مبحث ۱- پیدایش و سیر تحولات حقوق مالکیت معنوی در تاریخ جهان
۴۰	مبحث ۲- عناوین اخلاقی
۴۵	مبحث ۳- قلمرو حمایت از حقوق مالکیت معنوی
۴۷	مبحث ۴- مصادیق حقوق مالکیت معنوی از دیدگاه کنوانسیون ها و موافقتنامه های بین المللی
۴۹	مبحث ۵- حمایت بین المللی از حقوق مالکیت معنوی
۵۱	گفتار ۱- کنوانسیون برن

- ۵۳ گفتار ۲- کنوانسیون ژنو
- ۵۴ مبحث ۶- روابط سازمان جهانی مالکیت فکری با سازمان تجارت جهانی
- ۵۵ مبحث ۷- موافقتنامه جنبه های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)
- ۵۸ گفتار ۱- مفهوم حق نسخه برداری در موافقتنامه تریپس
- ۶۰ گفتار ۲- رژیم کپی رایت در موافقتنامه تریپس
- ۶۴ گفتار ۳- اصول مربوط به استانداردهای تریپس
- ۶۷ مبحث ۸- جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام بین المللی حقوق بشر
- ۶۸ گفتار ۱- تدوین حقوق مالکیت معنوی در میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی
- ۷۱ گفتار ۲- تفسیر محتوای فقره ج بند ۱ ماده ۱۵ میثاق
- ۷۱ بند ۱- ذینفع حق بشری فقره ج بند ۱ ماده ۱۵ میثاق
- ۷۷ بند ۲- متعلق حق بشری فقره ج بند ۱ ماده ۱۵ میثاق
- ۷۸ بند ۳- محتوای حمایت
- ۸۸ فصل سوم: حقوق مالکیت معنوی از دیدگاه اسلام
- ۸۸ مبحث ۱- پیدایش و سیر تحولات حقوق مالکیت معنوی در تاریخ اسلام و کشورهای اسلامی
- ۹۲ مبحث ۲- منشا حقوق مالکیت معنوی
- ۹۷ مبحث ۳- مبانی حقوق مالکیت معنوی
- ۱۰۴ مبحث ۴- اختصاصات حقوق مالکیت معنوی
- ۱۰۷ مبحث ۵- دلایل مخالفین حقوق مالکیت معنوی اعم از شیعه و سنی

- ۱۰۸ گفتار ۱- دلایل خاص مخالفین حقوق مالکیت معنوی
- ۱۱۵ گفتار ۲- دلایل عام مخالفین حقوق مالکیت معنوی
- ۱۲۲ مبحث ۶- دلایل موافقان حقوق مالکیت معنوی اعم از شیعه و سنی
- ۱۴۱ فصل چهارم: انتقال حقوق مالکیت معنوی در حقوق بین الملل اسلام
- ۱۴۱ مبحث ۱- انتقال حقوق معنوی پدیدآورنده
- ۱۴۴ مبحث ۲- انتقال حقوق مادی پدیدآورنده
- ۱۴۴ گفتار ۱- دیدگاه مخالفین انتقال حقوق مادی پدیدآورنده
- ۱۴۵ گفتار ۲- دیدگاه موافقین انتقال حقوق مادی پدیدآورنده
- فصل پنجم: جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام حقوقی ایران به عنوان نمونه ای از یک کشور اسلامی
- ۱۴۶ مبحث ۱- پیدایش و سیر تحولات حقوق مالکیت معنوی در تاریخ ایران
- مبحث ۲- انتقال حقوق مالکیت معنوی در قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان
- ۱۵۲ مصوب ۱۳۴۸
- مبحث ۳- نظر برخی فقها در رابطه با حقوق مالکیت معنوی در کشور جمهوری اسلامی ایران ۱۵۷
- ۱۵۸ ۱- حقوق مالکیت معنوی از نظر امام خمینی (ره)
- ۱۵۸ ۲- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله صافی گلپایگانی

- ۱۶۰ -۳- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله فاضل لنکرانی (ره)
- ۱۶۱ -۴- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله سید محمد حسن مرعشی (ره)
- ۱۶۲ -۵- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله مکارم شیرازی
- ۱۶۲ -۶- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله سید محمد صادق روحانی
- ۱۶۳ -۷- حقوق مالکیت معنوی از نظر آیت الله شهید مرتضی مطهری (ره)
- ۱۶۶ -۸- فتوای مقام معظم رهبری
- ۱۶۸ -۴- الحاق به کنوانسیون های بین المللی
- ۱۶۹ نتیجه گیری
- ۱۷۴ پیشنهاد
- ۱۷۶ فهرست منابع و مآخذ

چکیده

اهمیت و نقش «مالکیت معنوی» در صحنه بین المللی و بالتبع در دانش حقوق بین الملل، به تدریج رو به گسترش است به طوری که دارایی های فکری در معاملات تجاری در سطح بین المللی نقشی محوری دارند. موضوع «مالکیت معنوی» بیش از یک قرن است که به عنوان یکی از زیرساخت های اساسی توسعه فناوری در دنیا مورد توجه می باشد و آن را به عنوان یکی از ابزارهای برتری جویی کشورها و شرکت ها قلمداد می کنند. عدم توجه به این حوزه، ممکن است در آینده، توسعه علمی و فناوری و به تبع آن توسعه صنعتی و اقتصادی ایران را با مشکل جدی مواجه نماید. همچنین جایگاه ترسیم شده ایران در سند بیست ساله نظام، در بخش توسعه فناوری و تاکیدات مکرر مقام معظم رهبری و مسئولان کشور در این زمینه گویای این مطلب است.

هدف از این تحقیق یافتن قواعد مرتبط با مالکیت معنوی در روابط کشور های اسلامی با یکدیگر و با سایر کشورها؛ همچنین بررسی تطبیقی موضوع و یافتن وجوه اشتراک و افتراق مالکیت معنوی در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل اسلام است.

واژگان کلیدی

حقوق مالکیت فکری و معنوی - حقوق بین الملل عمومی - حقوق بین الملل اسلام - حقوق بشر

مقدمه

مساله حقوق مالکیت معنوی در جهان امروز از اهمیت زیادی برخوردار شده تا جایی که به عنوان شعبه ای مهم از رشته های تخصصی دانش حقوق خودنمایی کرده است.

تحول زندگی بشر امروزی، تخصصی شدن مشاغل اجتماعی و علوم، پیچیدگی روابط اقتصادی و پیشرفت های شگفت انگیز ارتباطات و فن آوری از جمله عوامل رشد و ارتقاء جایگاه این رشته بوده و موجب آن شده است که امروزه مالکیت معنوی ارزش اقتصادی پیدا کند، زیرا صاحبان آثار همچون نویسندگان، مخترعان و غیره فرصت آن را ندارند که برای امرار معاش به کارهای اقتصادی بپردازند، از این رو باید افزون بر اغراض معنوی و اخلاقی سود مادی و اقتصادی آنها نیز در نظر گرفته شود.

از نظر حقوق موضوعه، حقوق مالکیت معنوی سابقه ی طولانی ندارد اما به طور کلی و قطع نظر از حقوق موضوعه، سابقه بسیار طولانی دارد. اگر چه مصادیق مالکیت معنوی از نظر پیدایش پیشینه یکسانی ندارند، مثلاً تاریخچه پیدایش اختراعات ابتدایی به تاریخچه پیدایش حق مولف مقدم است، چون بشر پیش از آن که به فن کتابت آشنا شود هنر ابزار سازی داشته و نیازهای ضروری او ایجاب می کرده که برای تسلط به طبیعت و رهایی از گرسنگی و تشنگی و سرما و گرما به ساختن ابزارهای لازم روی آورد.

همچنین نرم افزارهای کامپیوتری از نظر پیدایش نو ظهور است و قدمت چندانی ندارد. تصحیح، ترجمه، تلخیص و غیره نیز نسبت به اصل تالیف و دیگر آثار و مصادیق مالکیت معنوی متاخر تر هستند.

نظرات مختلفی که درباره حقوق مالکیت معنوی موجود است بیشتر به این علت است که برخی نتیجه‌ی کار فکری را مال نمی‌دانند ولی برخی جنبه ملکی و مالی و جلب منفعت برای آن قائل هستند.

آن چه که محصول فعالیت های فکری است و در ساحت های مختلف ادبی و هنری و صنعتی و علمی مطرح می‌شود به دو شاخه عمده تقسیم می‌شوند که یک شاخه آن که به نام کپی رایت معروف است بیشتر به وجوه علمی، ادبی و هنری بر می‌گردد و شاخه دیگر به طرح های اقتصادی، صنعتی، اختراعات، ابداعات، علائم تجاری و غیره می‌پردازد.

حقوق مالکیت معنوی یک جنبه معنوی و یک جنبه مادی دارد، جنبه معنوی این حقوق از این جهت است که در جوامع، نقش پدیدآورنده اثر فکری چه در حوزه ی اختراعات و چه در حوزه ی علم و نظریه پردازی و چه در حوزه ی خلاقیت های ادبی و هنری یک موهبت معنوی برای پدیدآورنده ایجاد می‌کند و یک ارزش معنوی و اجتماعی محسوب می‌شود.

به همین خاطر در همه جوامع کسانی که خالق این گونه آثار ادبی، هنری، صنعتی، علمی و پژوهشی هستند، شخصیت های برجسته و قابل احترامند و کسانی هستند که از آنها به عنوان افرادی یاد می‌شود که منزلت اجتماعی و معنوی خاصی دارند.

آفرینش های ادبی، هنری و فکری یک جنبه مادی هم دارد، به خاطر این که کسی که با فعالیت فکری اش اثری را تولید می‌کند، بسته به این که میزان محبوبیت و کارکرد و استقبال اجتماعی از اثر او چقدر باشد برای صاحب آن جلب منفعت می‌کند و می‌تواند بابت آن بهره برداری مادی داشته باشد.

برای توسعه فرهنگی، اقتصادی، صنعتی و رشد فکری و معنوی و علمی جامعه در همه شاخه ها، حمایت از مالکیت معنوی بسیار مهم است.

از سویی جهات انگیزشی در مسأله فعالیت های فکری بسیار مهم است، یعنی آن چه که انگیزه ی افراد می شود در این که از عمر، سلامت و آسایش خود چشم پوشی کنند و آن را صرف کار طاقت فرسای تولید علم و آفرینش های فکری و ادبی و هنری کنند، باید از سوی جامعه پاس داشته شود. اگر کسی عمری کار کند و اثری تولید کند و دیگران به راحتی آن را کپی برداری کنند انگیزه های افراد در ایجاد خلاقیت های فکری و ادبی و هنری ضعیف می شود. افرادی نیز هستند که انگیزه های مادی برایشان مهم است مثلاً سرمایه گذاری وسیعی کرده و نرم افزاری تولید کرده اند، اگر این طور شود که عده ای طی سال ها با سرمایه گذاری وسیعی اثری را ابداع کنند و پس از آن هر کس بتواند بدون هیچ هزینه ای از آورده های مادی آن بهره مند شود عاقلانه و عادلانه نیست.

فقه های ما و حتی برخی حقوقدانان غربی در "مسأله مالیت داشتن حقوق معنوی" تردید دارند. اشکالشان هم به این است که در کار و فعالیت جسمانی چیزی متبلور شده و عینی محقق می شود. چون عینی محقق می شود این مالیت دارد. اما در حقوق معنوی و آفرینش های فکری با وقوع یک امر عینی خارجی متبلور به عنوان متعلق آن حق مواجه نیستیم. یعنی امر عینی وجود ندارد که مال باشد و جنبه ملکی داشته باشد لذا برخی حقوقدانان که در این نوشتار ذکر خواهند شد، ایراد می گیرند در این که حقوق معنوی و امورات فکری مال یا ملک باشد و یا تردید دارند که تعبیر مالکیت معنوی را به کار ببرند.

برخی فقها نیز که در فصل ۱۷ به بیان آن می پردازیم، از جمله امام خمینی (ره) به حقوق مالکیت معنوی ایراداتی می گیرند و مشروعیت آن را رد می کنند.

این است که در این جا بررسی تطبیقی حقوق مالکیت معنوی در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل اسلام اهمیت مضاعفی پیدا می کند که این تحقیق به آن می پردازد.

در این پژوهش که در شش فصل ارائه شده ابتدا و در فصل اول مفهوم حقوق مالکیت معنوی و در فصل دوم حقوق مالکیت معنوی در عرصه بین المللی و تحولات آن بیان شده، در فصل سوم نظر و فتاوی بعضی از علمای جهان اسلام و مبانی فقهی شیعه اعم از مخالفان و موافقان حقوق مالکیت معنوی بررسی شده، در فصل چهارم راه های انتقال حقوق مالکیت معنوی مورد تحقیق قرار گرفته و در فصل پنجم وضعیت و جایگاه حقوق مالکیت معنوی در نظام حقوقی ایران به عنوان مهمترین کشور اسلامی در جهان مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

۱- بیان مسأله تحقیق

مالکیت فکری و معنوی به عنوان یکی از مسائل روز در حقوق بین الملل دغدغه بسیاری از حقوقدانان و اساتید است و در کشوری اسلامی مانند ایران قطعاً باید قواعد موجود در حقوق بین الملل عمومی برای این که قابلیت اجرایی داشته باشند، مطابق با اصول و قواعد اسلامی بوده و مغایرتی با آن نداشته باشند و از سویی باید بررسی شود که در رابطه با مالکیت فکری و معنوی در حقوق بین الملل اسلام چه قواعدی پیش بینی شده و سپس به بررسی وجه اشتراک و افتراق این قواعد با حقوق بین الملل عمومی پرداخت. از سوی دیگر مسأله مهم، رفع نواقص و اشکالات قواعد حقوق بین الملل عمومی با استفاده از اصول و قواعد حقوق بین الملل اسلام است. حقوق مالکیت

معنوی با توجه به پیشرفت روز افزون فناوری اطلاعات فراتر از مرزهای داخلی کشورها و قاعدتا موضوعی بین المللی است، با توجه به این که نظام حقوقی اسلام فارغ از هر گونه تقسیم بندی به داخلی و بین المللی، یک نظام حقوقی واحد است و به کار بردن اصطلاح حقوق بین الملل اسلام بیشتر از جنبه یافتن دامنه ی معانی اصول و قواعد حقوقی مؤثر است پس بررسی حقوق مالکیت معنوی که موضوعی بین المللی است از دیدگاه اسلام در شمول حقوق بین الملل اسلام جای می گیرد.

بررسی تطبیقی قواعد بین المللی در رابطه با حقوق مالکیت معنوی با قواعد و اصول دین مبین اسلام، تلاش و وظیفه ای علمی است که می تواند حقوق بین الملل اسلام نام گیرد و روابط کشورهای اسلامی را با یکدیگر و با سایر کشورها چه در زمینه حقوق مالکیت معنوی و چه در سایر زمینه های بین المللی تبیین نماید.

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

مالکیت فکری و معنوی یکی از مسائل مهم و نوظهور در علم حقوق است. با توجه به پیشرفت های تکنولوژی و بالا رفتن سرعت تبادل اطلاعات از طریق رسانه ها و شبکه های کامپیوتری مثل اینترنت، مالکیت فکری و معنوی دارای ابعاد تازه ای شده که مخصوصا در سطح بین المللی نیازمند بررسی می باشد. از سویی نیز، مطابقت قواعد موجود در حقوق بین الملل عمومی با قواعد اسلامی حایز اهمیت است. باید توجه کرد بدون شک، حمایت قانون ملی از حقوق مالکیت معنوی تا زمانی که از حمایت قراردادهای بین المللی برخوردار نباشد مفید نخواهد بود. به همین علت، در سطح جهان

تلاش هایی به عمل آمده تا این حمایت جنبه عمومی به خود بگیرد پس هماهنگ سازی قواعد شرعی با قواعد بین المللی نیز به اندازه قواعد ملی برای کشورهای اسلامی اهمیت دارد.

۳- سوالات تحقیق

اولین سوالی که در این تحقیق مطرح می شود این است که آیا اصولاً در حقوق بین الملل اسلام مالکیت فکری و معنوی وجود دارد؟

پرسش دیگری که مطرح می شود این است که آیا حقوق بین الملل اسلام قواعد مالکیت فکری و معنوی موجود در حقوق بین الملل عمومی را تایید می کند؟

پرسش اصلی این است که وجه اشتراک و افتراق مالکیت فکری و معنوی در حقوق بین الملل اسلام و حقوق بین الملل عمومی چیست؟

۴- هدف های تحقیق

هدف اولیه از این تحقیق یافتن قواعد مرتبط با مالکیت فکری و معنوی در حقوق بین الملل اسلام است و هدف اصلی بررسی تطبیقی و یافتن وجوه اشتراک و افتراق مالکیت فکری و معنوی در حقوق بین الملل اسلام و حقوق بین الملل عمومی است.

در پایان هدف از این تحقیق ایجاد زمینه مناسب برای پیشنهاد و یافتن قواعد کارآمد در زمینه مالکیت فکری و معنوی مطابق حقوق بین الملل اسلام، برای رفع نواقص حقوق بین الملل عمومی است.

۵- روش تحقیق

روش پژوهش حاضر توصیفی و تحلیلی بوده و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه ای میباشد. در ضمن از سایت های اینترنتی و مراجعه به اساتید حوزه و دانشگاه نیز استفاده شده است.

۶- پیشینه تحقیق

مالکیت معنوی و حقوق مربوط به آن یکی از ارکان مهم تمدن ملل است. مالکیت معنوی که مشتمل بر مالکیت صنعتی و مالکیت ادبی و هنری و حقوق جانبی است به اندازه ای حائز اهمیت است که تمام ملل دنیا علاوه بر قوانین داخلی خود برای حمایت از آن در سطح بین المللی قراردادهای متعددی را امضا کرده و به مرحله اجرا در آورده و یا به کنوانسیون های بین المللی موجود در این زمینه ملحق شده اند.

تا کنون اقدامات مهم و اساسی با همکاری مسئولین ذیربط، دانشگاهیان و سازمان جهانی مالکیت معنوی در جهت ارتقای سطح آگاهی علاقمندان به این رشته مخصوصا با برگزاری سمینارهای مختلف ملی، منطقه ای و بین المللی صورت گرفته است.

در کشور ایران نیز دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت معنوی در دانشکده های حقوق شهید بهشتی، دانشگاه تهران، و دانشگاه علامه طباطبایی ایجاد شده است. در شرایط فعلی بستر مناسبی برای ارتقای حقوق مالکیت معنوی در کشور شکل گرفته و با تلاش وافر قوه قضاییه، دولت، مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان در بعد بین المللی، ایران به معاهدات مهمی از قبیل "کنوانسیون تاسیس سازمان جهانی مالکیت معنوی"، "موافقتنامه مادرید در مورد جلوگیری از نصب نشانه های غیر واقعی یا گمراه کننده به کالا" و "موافقتنامه لیسبون در مورد حمایت از اسامی مبدا و ثبت بین المللی" ملحق شده است. با توجه به رفع موانع ابتدایی برای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی که حمایت و اجرای حقوق مالکیت معنوی یکی از ارکان سه گانه این سازمان تلقی می شود،

فهم دقیق پایه های حقوقی و اقتصادی حقوق مالکیت معنوی در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل اسلام در امر توسعه فرهنگی و اقتصادی و... بیش از پیش احساس می گردد.

گر چه در مورد حقوق مالکیت معنوی در اسلام تحقیقاتی صورت گرفته ولی در زمینه بررسی تطبیقی حقوق مالکیت معنوی در حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل اسلام تاکنون پژوهشی انجام نشده، از این رو پژوهش حاضر تلاشی است در این زمینه.

اشاره ای به حقوق بین الملل اسلام

نگارش این پایان نامه با فرض وجود حقوق بین الملل اسلام انجام شده و اثبات وجود حقوق بین الملل اسلام ارتباطی با موضوع این پایان نامه ندارد ولی اجمالا به دو دلیل در این خصوص اشاره می شود:

۱- دین مبین اسلام یک نظام واحد است و تقسیم آن به موضوعات مختلف با توجه به تخصصی شدن علوم در عصر حاضر به دلیل آسان تر شدن بررسی تطبیقی موضوعات مختلف در اسلام است، چرا که اگر حقوق بین الملل اسلام را نفی کنیم پس باید منکر وجود حقوق اسلام، سیاست اسلام، حکومت اسلام، اقتصاد اسلام، فلسفه اسلام، اخلاق اسلام، هنر اسلام، معماری اسلام و... نیز بشویم، مگر در قران و احادیث فصل خاصی به نام حقوق یا سیاست یا حکومت یا اقتصاد یا فلسفه یا اخلاق یا هنر یا معماری و... وجود دارد؟ اگر تقسیمات دیگر صحیح است پس حقوق بین الملل اسلام هم صحیح است.

۲- در نظام آموزشی کنونی (وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری) نظر موافقین حقوق بین الملل اسلام پذیرفته شده، در غیر این صورت چرا باید دو واحد نظری از سر فصل دروس تخصصی و الزامی و ۳۴ ساعت آموزشی دوره کارشناسی ارشد را با هدف آشنایی با دیدگاه اسلام در زمینه مسائل حقوق بین الملل (برنامه آموزشی حقوق بین الملل، دوره کارشناسی ارشد، مصوب جلسه ۲۹۷ شورای عالی برنامه ریزی، مورخ ۱۳۷۴/۲/۳) به درسی اختصاص دهند که برخی صاحب نظران منکر آن هستند؟! آیا وقت و هزینه و شهریه سنگینی که دانشجویان بابت این درس می پردازند ارزشی ندارد؟!

۳- اگر این موضوع دارای ایراد اساسی است چطور اساتید محترم در کمیته تخصصی گروه آموزشی حقوق بین الملل آنرا تصویب نموده اند؟!

فصل اول:

کلیات (مفاهیم)

مجموع روابط حقوقی شخصی، که قابل تقویم به وجه نقد باشد اصطلاحاً دارایی نامیده می‌شود. بطوریکه در بحث راجع به اشخاص، دارایی از مختصات شخص در قانون مدنی می‌باشد و به صورت کلی در ارتباط با حقوق مالی است. آن قسمت از روابط حقوقی شخصی که قابل ارزیابی نباشد جزء دارایی محسوب نمی‌شود مانند حق ولایت و غیره. دارایی از دو جزء مثبت و منفی تشکیل می‌شود. جزء مثبت شامل اموال، حقوق مالی و مطالبات که گاه به اموال تعبیر می‌گردد و جزء منفی یعنی دیون. دارایی در عرف و در اصطلاح حسابداری، مفهومی نزدیک به مفهوم مال دارد لیکن در اصطلاح حقوق مدنی، این دو کلمه همیشه به یک معنی بکار نمی‌روند و دارایی گاهی به معنی گسترده‌ای بکار می‌رود که بدهی را نیز فرا می‌گیرد.

جزء مثبت دارایی، که از اموال و حقوق مالی شخص تشکیل می‌گردد را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد:

۱- حقوق عینی: حقوقی که به اشیاء معین مادی تعلق می‌گیرند، مانند حق مالکیت و حق مستأجر نسبت به مورد اجاره.

۲- حقوق دینی: حقوقی که اشخاص بر ذمه دیگران دارند، مانند حق بستانکار نسبت به بدهکار.

۳- حقوق فکری و معنوی: حقوقی که داخل در هیچ یک از دو دسته مذکور نیستند و موضوع آنها شیء معین مادی نیست، بلکه موضوع آن فعالیت فکری و معنوی دارنده آنهاست، و نیز این حقوق برخلاف حقوق دینی علیه شخص معینی اعمال نمی‌شوند. حقوق فکری و معنوی نوعی حقوق انحصاری هستند، بدین معنی که به صاحب حق اجازه می‌دهند که منحصرأً بدان گونه که می‌خواهد، از حق خود بهره‌برداری کند، از این رو این حقوق را مالکیت‌های فکری نیز نامیده‌اند، مانند حق مؤلف و مخترع و هنرمند نسبت به آثار خود. (نقیبی، اموال و ماترک و تقسیم سهم الارث، ص ۱)

دکتر صفایی مالکیت‌های فکری را حقوقی می‌داند که دارای ارزش اقتصادی و داد و ستد است؛ اما موضوع آنها شیء معین مادی نیست. موضوع این حقوق فعالیت و اثر فکری انسان است. (صفایی، دوره مقدماتی حقوق مدنی، ص ۳۰۹)

دکتر کاتوزیان نیز حقوق مالکیت معنوی را حقوقی می‌داند که به صاحب آن اجازه می‌دهد از منافع و شکل خاصی از فعالیت یا فکر انسان به صورت انحصاری استفاده نماید. (ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی (اموال و مالکیت)، ص ۱۰۴)

جزء منفی دارایی شامل کلیه تعهدات و دیون مالی شخص است. بنابراین، دارایی نه تنها شامل اموال منقول و غیر منقول شخص است، بلکه بدهی‌های مالی او نیز جزئی از دارایی را تشکیل می‌دهند. دارایی، طبق نظریه علمای کلاسیک، لازمه شخصیت است^۱، از این رو نمی‌توان آن را به طور کلی به

---

^۱ این مسأله در فقه اسلامی نیز پذیرفته شده است زیرا فقها برآنند اگر مولا برای عبد خود وصیت کند (وصیت تملیکی) این وصیت منجر به آزادی او می‌شود. (لمعه، شهید اول، کتاب الوصایا، ص ۲۳۶)